

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

УДК: 338.242

Брюховецька Наталя Юхимівна

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.06.01 – Економіка підприємства і
організація виробництва

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Донецьк – 2001

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті економіки промисловості Національної академії наук України (м. Донецьк).

Науковий консультант - доктор економічних наук, старший науковий співробітник **Булєєв Іван Петрович**, Інститут економіки промисловості Національної академії наук України (м. Донецьк), провідний науковий співробітник відділу проблем регіональної економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **Акмаєв Анатолій Ісайович**, Донбаський гірничо-металургійний інститут Міністерства освіти і науки України (м. Алчевськ Луганської обл.), завідувач кафедри економіки та управління;

доктор економічних наук **Кабанов Анатолій Іванович**, Академія гірничих наук України (м. Київ), заступник керівника з наукової роботи відділення вугілля, горючих сланців і торфу;

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **Петрович Йосип Михайлович**, Національний університет "Львівська політехніка" Міністерства освіти і науки України (м. Львів), завідувач кафедри економіки підприємства і менеджменту.

Провідна установа - Тернопільська академія народного господарства Міністерства освіти і науки України, кафедра економіки підприємств та корпорацій (м. Тернопіль).

Захист відбудеться 24 вересня 2001 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.151.01 в Інституті економіки промисловості НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіки промисловості НАН України за адресою: 83048, Донецьк, вул. Університетська, 77.

Автореферат розісланий "23" серпня 2001 року.

*Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради*

Л.М. Кузьменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Десятирічний досвід державної самостійності України підтверджує стратегічно вірне рішення всенародного референдуму 1991 р. про необхідність розбудови незалежної держави. Проте практична реалізація стратегії не була закріплена реальними, науково обґрунтованими програмами, належними методами підвищення ефективності виробництва підприємств та добробуту населення. В процесі докорінного реформування економіки за орієнтир було прийнято економічний механізм найбільш розвинених держав світу. Не було враховано, що успішні реформи потребують створення нового інтегрального конкурентного та інституціонального середовища, як-то інтелектуального (ринок ідей), політичного (демократія), економічного (змагання ринкових агентів). Держава, регіональні та галузеві органи управління на початкових етапах реформування економіки відсторонилися від управління народним господарством, підприємствами, які ще були переважно державними. Поняття ефективності безпідставно було зведено до отримання господарюючим суб'єктом прибутку будь-якими методами. При цьому було відкинуто, що треба, перш за все, задовольняти соціально необхідні потреби, що неодмінно впливатиме на зростання доходів підприємств. В даний час більше 60% підприємств України є збитковими, у Донецькій області – 47%, а кредиторська заборгованість у 2 рази перевищує дебіторську.

У процесі реформування господарств постсоціалістичних держав були численні пропозиції щодо докорінної перебудови економічного механізму. Як панацея розглядалися безсистемно, у відриві від інших реформування власності, забезпечення повної самостійності підприємств, ринкові важелі саморегулювання, створення нової вертикалі управління, застосування монетарних методів регулювання фінансової системи, проведення податкової реформи тощо. Використані відокремлено, перелічені методи не дали очікуваного ефекту (виробництво зменшилось до 30% від рівня 1991 р.). Було знецінено вартість робочої сили, що призвело до низької купівельної спроможності населення, зниження рівня його життя (до 70% населення має доходи нижче рівня бідності), занепаду внутрішнього ринку.

Актуальність теми. В економіці, на відміну від біологічних організмів, де основні параметри їх нормального функціонування закладаються генетично, параметри динамізму та стійкості системи виникають у процесі формування і функціонування ринкових та суспільних інститутів. Оскільки в економічних системах вони постійно змінюються під впливом продуктивних сил та виробничих відносин, це потребує проведення подальших наукових досліджень економічного механізму підприємства в умовах постійних внутрішніх перетворень і зовнішніх змін, розробки практичних рекомендацій та їх реалізації в роботі підприємств усіх форм власності.

Роботи наукових колективів Інституту економіки НАН України, Інституту економіки промисловості НАН України, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Київського національного економічного університету, інших академічних та науково-навчальних закладів є вагомим внеском у дослідження різнобічних аспектів функціонування підприємств. В них досліджено теоретичні та практичні проблеми удосконалення економічного механізму підприємств, зокрема підвищення ефективності виробництва, управління, адаптації підприємств до ринкових умов господарювання, мотивації праці. Однак постійні зміни зовнішнього оточення підприємств, конкуренція на внутрішньому і зовнішньому ринках, переорієнтація виробництва на першочергове задоволення потреб споживачів вимагають вирішення проблем перманентного удосконалення економічного механізму, розробки концепції його подальшого розвитку.

Оскільки підприємство є основним ринковим агентом і в його межах концентруються і відновлюються головні соціально-економічні проблеми суспільства, це потребує перегляду концепції ролі підприємства у ринкових відносинах, курсу держави відносно підприємства і стратегії підприємства у взаємовідносинах із суспільством. Потрібно визначитися щодо впливу форм власності на ефективність виробництва, адже 50% приватизованих підприємств є збитковими. Все це вимагає уточнення звичних понять: підприємства та їх класифікація, ефект і

ефективність, стратегія, планування, антикризове управління підприємством, корпорація, корпоративна культура, цінності, мотивація та багато інших.

Накопичений за роки реформ передовий досвід, наукові розробки, виконані за цей час стосовно промислових підприємств, обумовлюють необхідність внесення доповнень до загальної концепції ринкової трансформації підприємств. Постійні та всебічні дослідження щодо розробки та реалізації теорії ефективності виробництва, економічного механізму підприємств, еволюції відносин власності, структур виробництва та управління, трансформації підприємств та їх взаємовідносин з державою є об'єктивною необхідністю подальшого поглиблення теоретичних і науково-практичних аспектів проблеми забезпечення ефективного функціонування підприємств на всіх етапах формування ринкових відносин, вирішують важливу народногосподарську проблему та визначають **актуальність теми дисертації**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт відділу проблем регіональної економіки Інституту економіки промисловості НАН України: тема 020194 (номер державної реєстрації 0194V046247) “Методологічне обґрунтування основних напрямків розвитку промисловості регіонів (на прикладі Донбасу)” (1994-1997 рр.) – відповідальний виконавець підтеми “Розробка науково-методичних положень по формуванню оптимальної галузевої структури та економічно ефективного співвідношення різних форм власності в промисловості регіону”, відповідальний виконавець етапу V підтеми “Структурна перебудова паливно-енергетичного комплексу та її соціальні наслідки в умовах формування економічної самостійності України”; тема 010197 (№0198V005736) “Науково-методичні основи забезпечення пропорційного розвитку виробничих комплексів регіону” (1997-2000 рр.) – відповідальний виконавець етапів підтеми “Дослідження і розробка теоретичних і методичних положень комплексного підходу до вирішення проблеми забезпечення пропорційного розвитку виробничих комплексів регіону”; науковий керівник та безпосередній виконавець ряду господарсько-договірних робіт з підприємствами.

На протязі 1992 – 2000 рр. під керівництвом та за безпосередньою участю дисертанта в науково-дослідних роботах ІЕП НАН України виявлено прогресивні тенденції розвитку підприємств як відносно самостійних соціально-економічних систем на ринках різного рівня; удосконалено класифікацію підприємств за розміром, формою власності, значенням для держави, регіону; уточнено визначення містоутворюючих підприємств; надано пропозиції щодо цінової політики підприємств у сучасних умовах; вдосконалено системи мотивації; доведено провідну роль цінностей вищого керівництва у забезпеченні ефективного функціонування підприємств.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка цілісної наукової концепції забезпечення ефективності виробництва підприємств – основних суб'єктів ринкових відносин, їх адаптації до ринкових трансформацій на основі удосконалення економічного механізму підприємств та системного впровадження методичних і практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного функціонування підприємств у сучасних умовах.

Для реалізації мети було поставлено і вирішено такі теоретичні, методичні і практичні **задачі**:

уточнено зміст категорії економічного механізму підприємства та його співвідношення з господарським механізмом у сучасних умовах;

визначено форми і методи впливу на ефективність підприємства факторів макро- та мікроекономіки;

обґрунтовано методи класифікації підприємств за формами власності, розмірами для визначення їх конкурентоспроможності та ролі в економіці (місцевий, регіональний, національний, світовий ринки) і розроблено пропозиції щодо необхідності надання органами статистичної звітності інформації про результати роботи підприємств за даною класифікацією;

з урахуванням нових умов господарювання уточнено суть і дефініції понять, які широко використовуються в економічній науці та практиці, але не мають єдиних тлумачень: підприємство, акціонерне товариство, корпорація, антикризове управління підприємством, корпоративні цінності, корпоративна культура;

розроблено методичні підходи до класифікації підприємств за їх значенням для держави, регіонів, міст, що є основою вирішення питання про передачу прав корпоративного управління державною долею власності;

розроблено методи визначення містоутворюючих підприємств, підпорядкованості підприємств за їх впливом на економіку;

визначено форми власності, використання яких найбільш прийнятне для промислових підприємств, розроблено механізм перетворення державних підприємств у державні акціонерні товариства, колективні підприємства (на прикладі солевидобувної промисловості);

надано пропозиції щодо удосконалення управління та планування підприємства на основі маркетингових досліджень;

розроблено методи реструктуризації середніх та великих підприємств при переході до ринкових відносин;

обгрунтовано методи санації та банкрутства підприємств з метою оздоровлення економіки;

обгрунтовано і розроблено науково-методичні підходи до формування механізму мотивації праці на основі урахування потреб і інтересів робітників та забезпечення належного рівня заробітної плати;

визначено головні напрями підвищення економічної ефективності виробництва, найбільш суттєвими з яких є підвищення рівня використання виробничих потужностей, якості продукції та праці, залучення інвестицій та впровадження інновацій, формування протизатратного механізму, більш повне використання моральних та матеріальних чинників;

обгрунтовано роль інституцій в економічному розвитку підприємств, економіки в цілому та розроблено методологію формування та використання цінностей колективу і корпоративної культури, спрямованих на зростання ефективності виробництва.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення ефективного функціонування промислових підприємств в умовах змішаної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні, методичні і прикладні аспекти проблеми удосконалення економічного механізму підприємств щодо забезпечення їх ефективного функціонування.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя дисертації склали діалектичні методи – пізнання загального, особливого, одиничного у саморозвитку, самопосуванні, в єдності та боротьбі протилежностей, конкретний аналіз економічних явищ у динаміці, у всіх їх взаємозв'язках та взаємозалежностях.

У процесі обґрунтування цілісної концепції ефективного функціонування підприємств використано методи наукового відбору, системного аналізу суспільних явищ та їх синтезу, економічного моделювання на основі логічних побудов. Для розробки системи класифікації підприємств за різними критеріями використано методи порівняльного аналізу, угруповань, вибіркового обстежень, розрахунково-аналітичного, статистичного та ситуаційного аналізу, експериментування та апробації у виробничих умовах.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи базуються на фундаментальних теоретичних дослідженнях провідних наукових центрів з питань політичної економії, теорії і практики вирішення проблем підвищення ефективності виробництва і удосконалення економічного механізму підприємств. В основу теоретичних підходів і доказів ефективності розробленого методологічного підходу до вирішення поставлених задач покладено принципи загальної теорії систем, максимально можливе наближення отриманих результатів до реальності.

У дисертації використано закони України та Російської Федерації (РФ), рішення Верховної Ради України, укази Президента України, декрети та постанови Кабінету міністрів України, офіційні матеріали відомств і галузей України, Комітету та Державного департаменту харчової промисловості та продовольства України, асоціації “Укрсіль”, матеріали статистичної звітності промислових підприємств України, у тому числі Донецького регіону.

Наукова новизна одержаних результатів представлена сукупністю теоретичних, методологічних, методичних і практичних положень, які отримано шляхом реалізації системної

розробки цілісної концепції економічного механізму забезпечення ефективного функціонування підприємств у специфічних умовах переходу від планово-централізованої до ринкової економіки, що у сукупності вирішують важливу науково-прикладну проблему – поглиблення і розвиток теоретичних і науково-методичних основ адаптації та ефективного функціонування підприємств – основних агентів ринку.

Основний результат дослідження – цілісна наукова концепція удосконалення і впровадження у практику економічного механізму підприємств, здатного забезпечити сталий розвиток суб'єкта ринкового господарювання.

Отримані результати є внеском у науку і практику, про що свідчать такі розробки, положення та ідеї:

визначено місце підприємств у змішаній економіці як самостійних суб'єктів господарювання, відносно відокремлених соціально-економічних систем, основних агентів ринку, ефективного функціонування та розвиток яких забезпечують економічний добробут і здоров'я нації;

уточнено дефініції економічних понять, які широко використовуються в ринковій економіці, але не мають єдиних визначень (підприємство, акціонерне товариство, корпорація, економічний та господарський механізм, антикризове управління підприємством, цінності та корпоративна культура);

виявлено характерні риси економічного і господарського механізму підприємств в умовах ринкових відносин, що базуються на необхідності розгляду підприємства як відносно самостійної соціально-економічної системи, суб'єкта ринкових відносин, основної мікроекономічної одиниці та визначення основних складових і чинників його ефективного функціонування з позицій мікро- і макроекономіки в певних історичних умовах;

доведено, що економічний механізм підприємства – це діалектична система видів і форм власності, методів господарювання, форм управління, інструментів і важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами певного історичного етапу розвитку держави, її інституціями для забезпечення ефективного функціонування підприємств;

визначено, що з погляду макроекономіки механізм управління і функціонування підприємства, спосіб координації та управління економічною діяльністю підприємства, як система взаємозв'язків економічних явищ з метою досягнення погодження інтересів особистості, трудового колективу, населення регіону, держави може розглядатися як економічний; на рівні мікроекономіки економічний механізм доповнюється сукупністю методів, форм і інструментів державного регулювання та ринкової саморегуляції виробничо-господарської діяльності підприємства і може розглядатися як господарський;

на основі застосування системного підходу до макро- і мікроекономічних чинників впливу і наслідків діяльності підприємства доведено, що ефективним необхідно вважати функціонування підприємства при діалектичному поєднанні складових – фінансової, бюджетної, економічної та соціальної ефективності; коли його діяльність на внутрішньому і зовнішньому ринках відповідає національним інтересам України, приносить прибуток та відбувається у реальному секторі економіки;

на підставі теоретичного узагальнення і аналізу досвіду суб'єктів господарювання у сучасних умовах доведено, що антикризове управління підприємством – це мікроекономічна категорія, яка відображає виробничі відносини, що виникають на всіх етапах життєвого циклу підприємства, у тому числі при його оздоровленні або ліквідації, та направлені на забезпечення стійкого фінансово-економічного стану підприємства при активній ролі держави;

на основі дослідження вітчизняної практики реформування власності та загальносвітових тенденцій у становленні і розвитку корпоративних форм управління виявлено особливості розвитку процесів акціонування в українській економіці, що полягають у проведенні приватизації в процесі створення акціонерних товариств, а не як засіб концентрації капіталу для реалізації значних проектів, як це відбувається за класичною схемою в країнах з ринковою економікою. Висунуто ідею про необхідність прийняття спеціального кодексу корпоративного управління, який регулював би поведінку акціонерних товариств (АТ); визначено його основні елементи у

складі: учасники корпорації, права акціонерів, у тому числі держави, порядок розкриття інформації про діяльність корпорації, право акціонерів (зборів) формувати порядок розподілу прибутку і виплати дивідендів, правління акціонерного товариства;

обґрунтовано доцільність визначення корпорацій у широкому і вузькому розумінні слова, а саме: до корпорацій у широкому розумінні варто відносити відкриті і закриті АТ, товариства, підприємства, організації, статутний фонд яких ділиться на частки (паї), які належать не менше ніж трьом фізичним або (і) юридичним особам, метою яких є задоволення публічних потреб та одержання на цій основі прибутку. До корпорацій у вузькому (повсякденному) розумінні варто відносити великі і середні підприємства й організації, відкриті і закриті АТ, що суттєво впливають на національний ринок та мають вихід на світовий ринок і створені для одержання прибутку в результаті задоволення публічних потреб;

удосконалено класифікацію видів і форм власності (матеріальної та інтелектуальної), обґрунтовано форми власності, які найбільш прийнятні на даному етапі ринкових перетворень для конкретних виробництв, доведено, що вирішення проблеми реформування власності полягає не в механічній заміні державної власності на недержавну, а в формуванні ефективного власника, зацікавленого в раціональному використанні наявної матеріальної та інтелектуальної власності, в інвестиціях та інноваціях. Таку класифікацію рекомендовано використовувати органам статистики, що дозволить аналізувати ефективність роботи підприємств різних розмірів та форм власності, організувати їх державну підтримку та регулювання діяльності;

удосконалено класифікацію підприємств у залежності від форм власності, що використовуються на підприємстві: державні (загальнодержавні і комунальні), де доля власності держави становить: 100%; більше 50%; за участю власності держави: до 25%; від 25 до 50%; змішані форми власності: держави і резидентів даної держави; держави, резидентів і нерезидентів; держави і нерезидентів (спільні підприємства – СП); резидентів і нерезидентів; колективні і корпоративні підприємства (АТ – відкриті і закриті), товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з повною відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, командитні товариства); народні підприємства; приватні підприємства (з використанням і без використання найманої праці); підприємства, що контролюються іноземним капіталом;

обґрунтовано доцільність виділення підприємств, що мають стратегічне значення для функціонування держави в цілому, її економічної безпеки. Такі підприємства визначаються рішеннями Кабінету міністрів України, а корпоративне право управління часткою державної власності цих підприємств має зберігатися або за галузевими міністерствами (відомствами), або за Міністерством економіки. Доведено, що передавати його регіональним органам управління недоцільно. Корпоративне право може бути передане органам регіонального управління лише у тому випадку, якщо підприємства загальнодержавної власності (державні, акціонерні) не мають стратегічного значення для держави. Органам місцевого самоврядування (нижче обласних держадміністрацій) корпоративне право управління загальнодержавною власністю підприємства передавати недоцільно;

доведено необхідність виділення містоутворюючих підприємств, які відповідають таким критеріям: сформували і утримують більше 30% соціальної інфраструктури міста; більше 40% працездатного населення міста зайнято на підприємстві або безпосередньо пов'язано з обслуговуванням підприємства і його трудящих, у тому числі 25% працездатного населення міста працює на підприємстві; чисельність підприємства – не менше 3 тис. чол. До цих підприємств доцільно застосовувати особливі системи оподаткування і режим банкрутства, що відрізняється від порядку банкрутства підприємств, які не мають соціальної сфери. Визначено, що населеними пунктами, в яких слід виділяти містоутворюючі підприємства, можуть бути міста, населені пункти обласного чи районного підпорядкування (але не районні центри) з чисельністю населення до 30 тис. чол.;

розроблено методику визначення підприємств у залежності від розміру: малі, середні та великі за критеріями: чисельності робітників, вартості активів та річного обороту в залежності від середніх по галузі народного господарства значень продуктивності праці і заробітної плати; доведено провідну роль великих підприємств;

доведено, що інвестиційні проекти доцільно реалізовувати тим підприємствам, які ефективно використали свої виробничі потужності, мають обґрунтовані дослідження перспектив розвитку платоспроможного попиту на продукцію за рахунок, в першу чергу, власних коштів, а також залучених коштів, використовуючи пільги функціонування у режимі спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку;

надано пропозиції щодо удосконалення механізму оподаткування для забезпечення процесу розширеного відтворення і партнерських відносин між державою і підприємствами, обґрунтовано необхідність прийняття хартії прав платників податків;

на основі дослідження існуючих форм і методів ринкових перетворень підприємств обґрунтовано, що реструктуризацію необхідно здійснювати системно: через концентрацію, злиття підприємств, їхнє об'єднання, раціональне поєднання автономізації підрозділів, централізації і децентралізації, укрупнення і розукрупнення, що виконували б задачі, одночасно спрямовані на вирішення проблем збереження і розвитку усього підприємства, його трудового колективу, а не тільки прибуткових підрозділів;

визначено організаційні структури управління середніх та великих підприємств, що відображають суперечливі процеси усередині підприємства: автономізація підрозділів при посиленні контрольних функцій головної керуючої ланки. Доведено, що вирішення протиріччя досягається шляхом створення потужних централізованих блоків служб маркетингу, фінансового планування, обліку і контролю. В інших питаннях підрозділи повинні одержати максимальну самостійність, що, проте, не повинно призводити до ослаблення єдиного цілого (підприємства) за рахунок посилення його підрозділів (виробництв, цехів, ділянок);

на прикладі гірничодобувних підприємств удосконалено та впроваджено методику ціноутворення в ринковій економіці, що націлена на досягнення конкурентоспроможності підприємства і максимізацію прибутку та враховує такі чинники, як витрати виробництва, державне і міжнародне регулювання (ПДВ, акциз, вартість митних процедур, транспортних послуг, сертифікації, вантажно-розвантажувальних робіт, санітарного контролю, страхування товару та експедирування, курс національної валюти, форма оплати товару), цінову і нецінову конкуренцію, попит і пропозицію, стан грошового обігу, якість товару, умови, обсяги, своєчасність поставок, взаємовідносини з партнерами, цінову політику постачальників матеріалів, енергії;

удосконалено механізм мотивації зростання ефективності праці на основі забезпечення належного рівня заробітної плати (зараз це менше 30% ВВП), використання потреб та інтересів колективу і конкретних працівників, що виникають у результаті отримання власності, участі в управлінні, прибутках, капіталі;

висунуто ідею про необхідність удосконалення нині діючого Закону України “Про підприємства”, у якому необхідно віддзеркалити всю сукупність відносин підприємства як відносно відокремленої соціально-економічної системи, агента ринку та держави, які нині закріплені у окремих законах, що приймалися у різний час (про господарські товариства, власність, приватизацію, санацію, реструктуризацію, банкрутство, оподаткування, інвестиції, зовнішньоекономічну діяльність тощо). Це дасть можливість системно використати удосконалення усіх складових економічного механізму підприємства для забезпечення його ефективного функціонування.

Практичне значення одержаних результатів. Результати досліджень реалізовані на підприємствах України в формі методичних положень щодо удосконалення форм організації управління і праці, раціонального використання фінансових, трудових, матеріальних і природоохоронних ресурсів: у Донецькій облдержадміністрації (довідка №7/128 від 20.10.2000 р.); на державному підприємстві об'єднанні “Артемсіль” (акт №15/01-375 від 28.02.2000 р., економічний ефект від розробок автора - 923,7 тис. грн.); в АТ “Західінвестсіль” (акт №189 від 25.08.2000 р., економічний ефект від розробок автора - 30,7 тис. грн.); у виробничій фірмі “Донремпуць” (акт №1/14-378 від 2.06.2000 р., економічний ефект від розробок автора - 160,2 тис. грн.); на колективному підприємстві інституті “Укркольорметобробка” (акт від 20.12.1999 р., економічний ефект від розробок автора - більше 100 тис. грн.); у товаристві з обмеженою

відповідальністю “Senukai” (Литва), довідка №3552706 від 2.09.1999 р.; на СП “Intersol” (Чеська Республіка), на підприємствах м. Донецька.

На основі використання наукових положень дисертації розроблено та впроваджено методичні інструктивні матеріали по реформуванню цінової політики (на прикладі солевидобувних підприємств), по реструктуризації, фінансовому плануванню підприємств, по співвідношенню ідеології і корпоративної культури при переході від малого до середнього і далі до крупного бізнесу, по визначенню місця великого підприємства у загальносвітових та загальнодержавних тенденціях розвитку.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є особисто виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення важливої науково-практичної проблеми забезпечення ефективного функціонування підприємств різних форм власності в умовах переходу до змішаної економіки на основі системного удосконалення економічного механізму, ядром якого є діалектична єдність державного регулювання та саморегуляції. Внесок автора у колективні опубліковані роботи конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати досліджень доповідались на радах асоціації “Укрсіль” (м. Київ), на техніко-економічних нарадах ДПО “Артемсіль”, у підкомісії Верховної Ради України, в Донецькій облдержадміністрації, на 4-му конгресі Міжнародної української економічної асоціації “Ефективність реформування української економіки” (м. Київ, 1998 р.), а також на 8 міжнародних, 8 всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях та семінарах у 1996-2000 рр. (м. Київ, Харків, Одеса, Донецьк, Луганськ, Хмельницький, Феодосія, Краматорськ, Артемівськ, Слов’яногірськ).

Результати досліджень автора використано при підготовці наукових доповідей в Інституті економіки промисловості НАН України: “Організаційно-економічний механізм реалізації концепції державної промислової політики” (1996 р.); “Актуальні проблеми економічних перетворень в Україні (аналіз та пропозиції по вирішенню)” (1996 р.); “Економічні та соціальні напрями комплексної реструктуризації промисловості України” (1997 р., 1998 р.); “Актуальні проблеми забезпечення економічної незалежності України (результати аналізу та пропозиції по вирішенню)” (1997 р.); “Трансформації господарських структур у напрямку підвищення конкурентоспроможності продукції промисловості на внутрішньому і зовнішньому ринках” (2000 р.); розробці “Програми структурної перебудови економіки України на середньостроковий період – 1999-2003 роки” – розділи 4.7. – Інституціональна структура за формами власності, розвиток малого і середнього бізнесу та 4.8. – Рівень життя населення, оплата праці, обсяг та структура державних витрат на соціальні потреби.

Публікації. Всього автором опубліковано 72 роботи обсягом 141,4 друк. арк.; за темою дисертації – 54 роботи, у тому числі 6 монографій (з них одна особиста – 17,3 друк. арк.), статті, брошури, доповіді на конференціях та семінарах. Загальний обсяг цих публікацій складає 130,2 друк. арк., з яких особисто автору належить 44,96 друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Її загальний обсяг становить 476 сторінок тексту, у тому числі 45 таблиць, 47 рисунків, додаток (на 7 сторінках). Список використаних джерел налічує 381 найменування на 29 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ І КОНЦЕПЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДПРИЄМСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ. Результати виконаного дослідження дозволяють стверджувати, що радикальна економічна реформа, яка почалася в середині вісімдесятих років в народному господарстві СРСР і триває зараз в незалежних державах, проводилася і проводиться без науково обґрунтованих програм. На перших її етапах акценти були зроблені на розширенні самостійності підприємств і організацій, що неминуче порушило проблему реформування власності, структур управління, економічного механізму підприємств. Наступні етапи характеризувалися швидкими змінами соціально-економічних та політичних відносин на

макrorівні. При цьому не приділялося належної уваги формуванню інститутів ринку, адекватного правового поля, передумов удосконалення економічного механізму підприємств щодо забезпечення їх ефективного функціонування.

Вивчення та аналіз сутності економічного механізму на різних етапах і рівнях економіки держави дозволили сформулювати визначення *економічного механізму підприємства як системи, що діалектично розвивається, видів і форм власності, методів господарювання, форм управління, інструментів і важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами певного історичного етапу розвитку держави, її інституціями для забезпечення ефективного функціонування підприємств*. Ядром економічного механізму є діалектична єдність державного регулювання та ринкової саморегуляції. Доведено, що економічний механізм як механізм прояву і як механізм використання *діалектично розвивається*; для економічної науки і практики найбільш цінним є визначення саме тих елементів економічного механізму – методів, форм, інструментів, важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, – реалізація яких забезпечує ефективний розвиток підприємств в даних умовах. Автором розроблено структуру сучасного економічного механізму підприємства (рис. 1).

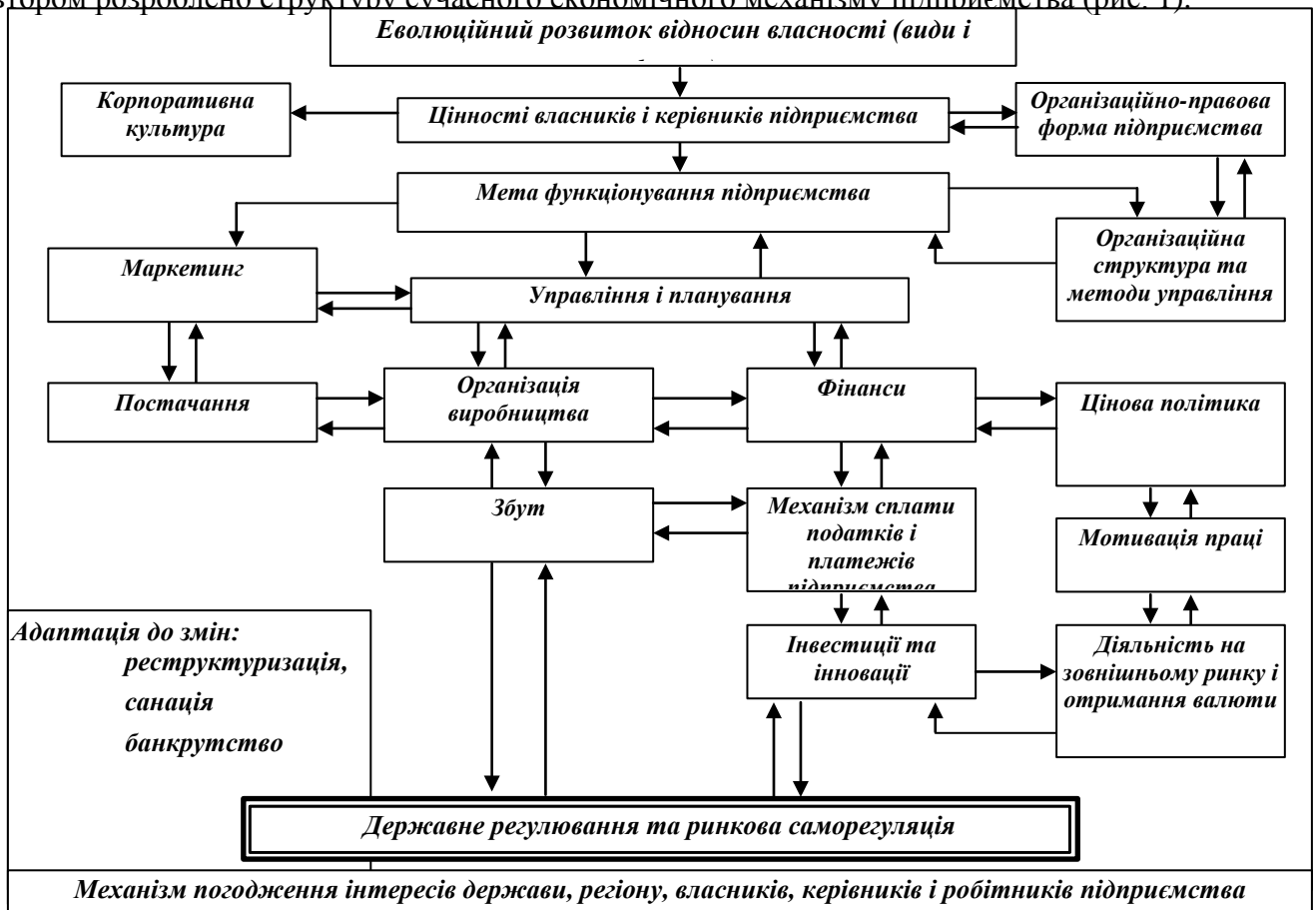

Рис. 1. Структура економічного механізму підприємства

У роботі теоретично обґрунтовано і досвідом ряду великих підприємств підтверджено, що в умовах ринкової економіки змінюється місце і роль підприємства у системі соціально-економічних відносин суспільства. Функція розвитку виробництва поширюється і поглиблюється: комерціалізовані підприємства самостійно повинні забезпечувати себе коштами, достатніми для процесу відтворення. Соціальна функція істотно трансформується. Оскільки підприємства передають об'єкти соціальної сфери органам місцевого управління, головна соціальна функція в цих умовах зводиться до забезпечення рівня заробітної плати і доходів своїх трудящих у розмірі, достатньому для самостійної реалізації їхніх соціальних потреб і запитів, створення нормальних умов праці і відтворення робочої сили необхідної якості.

У дисертації наведено докази того, що держава також повинна міняти свою позицію і політику відносно підприємств, населення, галузей, регіонів. Якщо освіта, охорона здоров'я,

спортивно-видовищні заходи, житлово-комунальні послуги з безкоштовних або дотаційних перетворюються в платні і такі, що самі організуються, необхідно знижувати податки на підприємства, населення, які раніше вилучалися для фінансування означених сфер. Ці кошти тепер повинні залишатися у підприємств, населення для оплати послуг. У протилежному випадку на ринку залишається неплатоспроможний споживач і внутрішній ринок звужується, занепадає.

Дослідженнями аргументовано, що механічне перенесення західних моделей розвитку на український ґрунт не приносить позитивних результатів, якщо не спирається на економічні інтереси людини, громад, трудових колективів, населення в цілому. Тому в процесі проведення реформ варто виходити з того, що в економічному розвитку держав існують певні загальноцивілізаційні закономірності, але в різних національно-історичних, етнічних, психологічних, природних умовах вони можуть проявлятися по-різному і, як наслідок, призводити до різних результатів. Якщо у розвинених країнах ВВП на душу населення складає 18-25 тис. дол. США, то в Україні – близько 600 дол.

Автором дисертації наведено докази висновку про те, що розвиток підприємства буде забезпечено лише у тому випадку, якщо вдасться зменшити розрив між інтересами окремих суб'єктів ринку, причетних до підприємства і зацікавлених у його розвитку (табл. 1). Такий підхід створює реальні передумови найбільш вдалого поєднання всіх факторів виробництва, вирівнювання розбіжності доходів найбідніших і найбагатших верств населення, яка у постсоціалістичних країнах становить 1:30 і більше.

Виходячи з нової інституціональної економічної теорії, початок якої покладено Д. Нортон, у дисертації розглянуто роль “трансакційних витрат” (transaction – витрати на економічну діяльність), культури та ідеології у забезпеченні ефективності виробництва. Всупереч фахівцям, які стверджують необхідність відокремлення економіки від політики, ідеології, культури, дисертант, спираючись на інституціональну теорію, доводить, що ефективне функціонування підприємства в значній мірі залежить від ідей, ідеології, міфів, догм, цінностей, культури, що панують у суспільстві, у тому числі на підприємстві.

Для реальної оцінки стану вітчизняної економіки необхідно мати чіткі і ясні визначення організаційно-правових форм підприємств, АТ, корпорацій, враховувати реальні відмінності АТ постсоціалістичних і капіталістичних держав. З цією метою в дисертації виявлено відмітні особливості створення і розвитку корпоративних форм управління в Україні. Якщо класичні АТ виконують функцію акумуляції значних фінансових ресурсів для реалізації інвестиційних проектів, то створення вітчизняних АТ – це лише засіб, стадії приватизації вже існуючих державних підприємств. Тому природа, призначення, функції, роль, ефективність зарубіжних і українських АТ різні. Більшість АТ у складі акціонерного капіталу (статутного фонду) мають значну частку державної власності. Проте держава поки ще не управляє своїм майном, не одержує на нього дивіденди, що економічно необґрунтовано.

Корпорацію, що визначається за правовим принципом, не варто ототожнювати з корпорацією як організаційною формою підприємництва, виробництва – найбільшими національними і транснаціональними компаніями різних форм власності, що можуть належати приватній особі, сім'ї, приватним особам, державі, юридичним і (або) фізичним особам, резидентам, нерезидентам, їхній сукупності в будь-якому поєднанні.

Таблиця 1

Інтереси суб'єктів ринкової діяльності акціонерного товариства

Носії інтересів	Зміст інтересів
	Внутрішнє середовище акціонерного товариства
Власники підприємства:	Збереження та збільшення капіталу
1) засновники,	Право визначення стратегічного розвитку
інвестори	Право приймати остаточні рішення
	Престиж підприємства
2) акціонери, що	Високі доходи (зарплата та дивіденди)

працюють	Розвиток підприємства
3) акціонери, що не працюють	Високі доходи (дивіденди)
Менеджери – наймані професіонали	Високі доходи. Кар'єра, самореалізація. Можливість діяти за власним розсудом Підвищення власного соціального статусу
Наймані робітники як фізичні особи	Збереження робочих місць. Висока заробітна плата. Належні умови праці. Підвищення кваліфікації. Професійний ріст. Соціальні гарантії
Трудовий колектив	Належний рівень участі в управлінні підприємством. Соціальні гарантії
Зовнішнє оточення акціонерного товариства	
Органи державного управління	Конкурентоспроможність на зовнішньому ринку. Реалізація пріоритетів соціально-економічної та екологічної політики. Забезпечення стабільності функціонування. Наповнення державного бюджету. Збільшення числа робочих місць. Формування внутрішнього ринку
Органи регіонального управління	Наповнення бюджету та отримання коштів для соціального та виробничого розвитку регіону. Збільшення числа робочих місць
Громадськість	Високий рівень життя. Збереження довкілля. Соціальні гарантії держави
Споживачі (населення та підприємства)	Широкий асортимент товарів та послуг. Висока якість продукції та послуг. Форми оплати поставок. Післяпродажне обслуговування. Прийнятні ціни *
Партнери	Мінімум трансакційних витрат. Наявність контрактів. Стабільність договірних відносин
Банки	Можливість впливу на діяльність підприємств. Досягнення високих відсотків. Гарантії повернення кредитів

* Ціни, що враховують затрати виробника та доходи основної маси споживачів

Доцільно розділяти поняття корпорацій у широкому і вузькому розумінні. У *широкому розумінні* до корпорацій варто відносити підприємства, організації, товариства, відкриті і закриті АТ, статутний фонд яких ділиться на частки (паї), що належать не менше ніж трьом фізичним або (і) юридичним особам, метою яких є задоволення публічних потреб, одержання на цій основі прибутку. До корпорацій у *вузькому (повсякденному) розумінні* варто відносити великі і середні підприємства й організації, відкриті і закриті АТ, що суттєво впливають на національну економіку та мають вихід на світовий ринок і створені для одержання прибутку в результаті задоволення публічних потреб.

Основною складовою економічного механізму забезпечення ефективного функціонування підприємств є відносини власності. Виконаний у дисертації аналіз показав, що приватизація не забезпечила головного – ліквідації відчуження робітника від засобів виробництва. Приватизовані підприємства йдуть по шляху скорочення робітників – акціонерів. Управління зосереджено в руках вузького кола керівного складу, що діє часто не в інтересах розвитку виробництва; першочерговою є реалізація короткострокових цілей всупереч довгостроковим. Тому доцільно пройти шлях від державної власності до персоніфікованої пайової власності, що об'єднує переваги колективної і приватної форм власності. Оптимальний шлях для цього: оренда підприємства; викуп підприємства в колективну власність за рахунок прибутку і кредитів; персоніфікація паю в міру виплати робітником його вартості. При цьому 50% власності може бути розподілено порівну між робітниками підприємства й особами пенсійного віку, що відпрацювали на підприємстві не менше 10 років; інші 50% викуповуються робітниками за диференційованою ціною в залежності від стажу роботи, особистого внеску в розвиток підприємства. Цей процес формує реального власника з робітників підприємства, про що свідчить досвід Маріупольського металургійного комбінату ім. Ілліча, НКМЗ, підприємств харчової галузі.

Для визначення ефективних форм господарювання і внеску в економіку підприємств різних форм власності удосконалено їх класифікацію *залежно від форм власності*, що використовується на підприємстві, яка зводиться до такого: державні; змішані форми власності; колективні і корпоративні підприємства; народні підприємства; приватні підприємства (з використанням і без використання найманої праці); підприємства, що контролюються іноземним капіталом.

Залежно від значущості підприємства для держави, регіону слід виділяти:

а) підприємства, що мають стратегічне значення для функціонування держави в цілому, її економічної безпеки. Такі підприємства визначаються рішенням Кабінету міністрів України і не повинні підлягати приватизації більше ніж на 45%. До таких варто відносити великі підприємства, що володіють більш 50% загальнодержавного ринку і поставляють на експорт не менше 20% своєї продукції. Корпоративне право управління часткою державної власності даних підприємств повинно зберігатися або за галузевими міністерствами (відомствами), або за Міністерством економіки;

б) підприємства загальнодержавної власності (державні, акціонерні), що не мають стратегічного значення для функціонування держави. Корпоративне право управління часткою власності держави даного підприємства може бути передано органам регіонального управління, якщо більше 80% виробленої продукції реалізується на ринках регіону. Органам місцевого самоврядування (нижче обласних держадміністрацій) корпоративне право управління загальнодержавною власністю підприємства передавати недоцільно.

Таку класифікацію необхідно використовувати органам статистичної звітності, при вирішенні питань приватизації, корпоративного управління.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА. В дисертаційній роботі доведено, що у сучасних умовах під ефективністю слід розуміти співвідношення отриманого в грошовій формі результату з витратами на його досягнення. Для обрахування ефекту необхідно застосовувати кінцевий результат – *кошти, отримані за реалізовану споживачам продукцію*.

Дослідження дають докази висновку про те, що в умовах подальшого розвитку світової цивілізації, гуманізації громадських відносин українського суспільства ефективне функціонування підприємства доцільно розглядати як забезпечення органічного поєднання фінансової, бюджетної, економічної і соціальної ефективності, що доповнюється необхідністю функціонування підприємства у *реальному секторі економіки відповідно до національних інтересів України* (табл. 2). Використання даного підходу дає можливість системно оцінювати результативність діяльності підприємства.

Таблиця 2

Схема ефективного функціонування підприємства в ринковій економіці

<i>Результати</i>	<i>Витрати</i>
<i>Фінансова ефективність</i>	
<i>Фінансові результати (потік коштів на підприємстві)</i>	<i>Фінансові витрати підприємства</i>
<i>Бюджетна ефективність (ефективність з точки зору держави)</i>	

<p>Податок на додану вартість та всі інші податкові надходження в бюджети різних рівнів</p> <p>Рентні платежі</p> <p>Надходження до позабюджетних фондів (пенсійного, зайнятості, медичного та соціального страхування)</p> <p>Податкові надходження від організацій, діяльність яких обумовлюється діяльністю підприємства</p> <p>Емісійний доход від випуску цінних паперів підприємства</p> <p>Дивіденди по акціях та цінних паперах, що належать державі</p> <p>Доходи від ліцензування, конкурсів та тендерів</p> <p>Платежі за користування землею, водою, іншими природними ресурсами</p> <p>Платежі за надра, ліцензії на право ведення геологорозвідувальних робіт</p> <p>Штрафи та санкції</p>	<p>Сума коштів, що виділяється для прямого бюджетного фінансування</p> <p>Кредити банків</p> <p>Прямі бюджетні асигнування</p> <p>Сума виплат особам, що залишаються без роботи в результаті діяльності підприємства</p> <p>Виплати по державних цінних паперах</p> <p>Кошти, що виділяються з бюджету для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на підприємстві</p>
<p><i>Економічна ефективність з точки зору інтересів народного господарства, регіонів, галузей, організацій, причетних до підприємства</i></p>	
<p>Обсяг виробленої продукції, робіт, послуг</p> <p>Рівень поставок на регіональний, внутрішній та зовнішній ринки</p> <p>Виручка від реалізації продукції в регіоні</p> <p>Непрямі фінансові результати, що отримані підприємствами та населенням регіону</p> <p>Кількість робочих місць, які надає підприємство</p>	<p>Витрати господарських суб'єктів – партнерів підприємства</p> <p>Витрати на компенсацію забруднення навколишнього середовища</p> <p>Витрати на підтримку здоров'я населення, що погіршується внаслідок діяльності підприємства</p> <p>Витрати природних ресурсів, майна від надзвичайних ситуацій</p>
<p><i>Соціальна ефективність</i></p>	
<p>Рівень доходів працівників, що забезпечує нормальні умови праці та відпочинку, житло, функціонування та розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, поліпшення культурно-побутових умов робітників, рівень здоров'я робітників підприємства і населення регіону; підвищення рівня кваліфікації робітників; розвиток інтелектуального потенціалу</p>	<p>Витрати на розвиток об'єктів соціальної сфери регіону</p> <p>Витрати на підготовку фахівців</p> <p>Витрати на природозбереження та охорону здоров'я населення</p>
<p><i>Відповідність національним інтересам України</i></p>	
<p><i>Функціонування в реальному секторі економіки</i></p>	

В умовах ринкових відносин важливого значення набуває антикризове управління, яке ряд спеціалістів пов'язують лише з періодами кризового стану, оздоровлення чи ліквідації підприємства. У дисертації доведено, що кризовий стан підприємства (чи то в цілому, чи то по окремих товарах) є розповсюдженим явищем навіть в умовах стабільного функціонування економіки. Піднесення економіки в цілому сприяє більш швидкому усуненню негативних явищ, що викликаються внутрішніми факторами. Криза макроекономіки, навпаки, різко посилює негативні тенденції на мікрорівні, консервує їх, не дає можливості перебороти важкий фінансово-економічний стан. Антикризові методи завжди притаманні управлінню підприємством. Тому *антикризове управління – це мікроекономічна категорія, яка відбиває повсякденну*

діяльність, спрямовану на забезпечення сталого фінансово-економічного становища підприємства на всіх етапах його життєвого циклу (функціонування), у тому числі при оздоровленні або ліквідації.

Аналіз показав, що в даний час кризовий стан підприємства характеризується, насамперед, його низькою платоспроможністю по строках зобов'язань, що наступили. Виявлено, що її причинами можуть бути внутрішні (на рівні підприємства): зниження обсягів виробництва і реалізації продукції в результаті зниження її конкурентоспроможності; зростання собівартості продукції; зниження прибутків; неефективне використання обігових коштів (відволікання коштів у дебіторську заборгованість, у наднормативні запаси і на інші цілі, що тимчасово не мають джерел фінансування); і зовнішні: девальвація національної валюти; інфляція (від 19 до 9767% за рік); зниження купівельної спроможності населення і суб'єктів підприємницької діяльності (до 23% ВВП в Україні, 64,4% – у США); неадекватний механізм стягнення податків; високі податки (по базі оподаткування і по процентних ставках); нестача грошей в обороті держави (монетаризація складає лише 20% ВВП); недосконале законодавство з проблем виробничої, фінансової, комерційної, банківської діяльності, що потребує системного перегляду Закону про підприємства.

Для забезпечення ефективного функціонування підприємства необхідне поєднання організаційних, економічних і фінансових методів управління. У роботі доведено, що проблема поєднання централізації і самостійності легше вирішується при створенні корпорацій (об'єднань) із самостійних суб'єктів ринкових відносин, що є одночасно формуванням основи економіки незалежної держави. У розвинених державах корпоративну власність мають 80-90% підприємств.

Варто більш широко і повно розвивати договірні відносини усередині підприємств. Дирекція вищого рівня управління (концерн, об'єднання) має виконувати такі основні функції: розробка та реалізація місії, стратегії об'єднання; фінансове управління і планування; централізація обліку та звітності; координація дій усіх підприємств, що входять в об'єднання; зв'язок із центральними органами управління (функціональними, державними); маркетингові дослідження; прогнозування розвитку, розробка програм науково-технічного розвитку. При цьому *управління фінансами на підприємстві* має полягати в організації ефективного і надійного обліку грошових потоків, взаємовідносин з партнерами, які опосередковані комерційними банками, створенні ефективних організаційних структур фінансової служби, що оперативно реагують на всі відхилення руху фінансових потоків. Рішення проблеми забезпечення ефективного функціонування підприємства, як показав аналіз, можливе у тому разі, коли у відносинах підприємств з державою та її органами обов'язковим стає принцип дотримання партнерських стосунків. У даний час підприємства змушені виплачувати штрафи, пені тощо, а держава може безкарно не виконувати свої зобов'язання.

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ. Економіки розвинених держав світу, що представлені сукупністю великих, середніх та малих підприємств, регулюються законодавствами, в яких передбачаються: податкові та інші пільги для малих підприємств, особливості функціонування великих компаній, у тому числі природних монополій. Нормативні акти нашої країни дають неповні, а у ряді випадків суперечливі визначення підприємств за їх розмірами. Це ускладнює пошук та застосування науково обґрунтованих методів роботи, використання законів, аналіз ефективності функціонування підприємств, розробку способів приватизації, що потребує чіткого визначення термінів “велике, середнє, мале підприємство”. З цією метою в дисертації розроблено класифікацію підприємств у залежності від розміру.

До *малих підприємств* слід відносити підприємства з чисельністю, яку встановлено законодавцем, річним оборотом, розрахованим виходячи з середньої по галузі народного господарства продуктивності праці і заробітної плати, її частки у товарній продукції даної галузі, а також вартості основних фондів не більше 1250 мінімальних заробітних плат на момент оцінки, тобто до 150 тис. грн. в даний час:

	Чисельність, чол.	Річний оборот, тис. грн.
У промисловості і будівництві	до 200	до 4000
У інших галузях виробничої сфери	до 50	до 1000

У науці і науковому обслуговуванні	до 100	до 2000
У галузях невиробничої сфери	до 25	до 500
У роздрібній торгівлі	до 15	до 300

До середніх підприємств (вартість основних фондів більше 150 тис. грн.:

	Чисельність, чол.	Річний оборот, тис. грн.
У промисловості	до 1 тис.	до 20000
У будівництві	до 500	до 10000
У інших галузях виробничої сфери	до 250	до 5000
У науці і науковому обслуговуванні	до 200	до 4000

Підприємства, що мають чисельність і річний оборот вище граничного значення середніх підприємств, слід відносити до великих. Вказаний річний оборот зафіксовано на 1.01.2000 р., а на 1.01. наступних років коригується на індекс інфляції та зростання заробітної плати за рік. У галузях невиробничої сфери і роздрібно торгівлі виділяти середні і великі підприємства на даному етапі розвитку економіки України недоцільно. Удосконалення економічного механізму має проходити знизу наверх шляхом розвитку малих і середніх підприємств у результаті переважно їх нового створення, а не відокремлення від великих.

Шляхом узагальнення досвіду передових країн світу дисертант доводить, що каркас *світової економіки*, насамперед розвинених країн, складають великі підприємства, корпорації, які конкурують між собою на світових, регіональних і національних ринках. Через великі підприємства країна має додаткову можливість впливу на середній та малий бізнес. Тому великі підприємства в умовах України потребують державної підтримки, виваженого підходу у питаннях податків, антимонопольного і митного регулювання для досягнення економічної безпеки держави.

Основу *національних економік* формують великі і середні підприємства, що становлять до 30% по кількості і до 90% ВВП. Вони конкурують на національних та регіональних ринках. Антимонопольне законодавство в повній мірі повинно орієнтуватися на даний рівень. Ніші ринку, вільні від інтересів великих і середніх підприємств, займають малі підприємства. Вони також можуть конкурувати з великими і середніми по конкретних видах товарів, робіт, послуг; втягуються в коло їх інтересів, співробітничать на взаємовигідних умовах. Малі підприємства створюють умови для підприємництва, що є джерелом творчого підходу в бізнесі, революціонізує виробничі відносини, служить цілям руйнації старого, консервативного. Малий бізнес (70% кількості підприємств розвинених країн і 10-15% ВВП) слід розглядати як політику соціальної стабілізації, оскільки він створює сприятливі умови для самореалізації творчої особистості, зростання середнього класу, який є основою сучасних розвинених держав, досягаючи 70% населення.

Аналіз трансформацій підприємств в умовах ринкових відносин показав, що їх ефективний розвиток не може відбуватися без впровадження нових технологічних ліній та продуктів. Проте в першу чергу необхідно *стимулювати поточний попит на продукцію, що може випускатися на існуючому обладнанні*. Це дасть змогу накопичити кошти для інвестицій, які мають сенс у разі, коли ефективно використано виробничі потужності, достеменно відомо, яка група населення чи підприємств буде споживачем нової продукції.

Дослідження показали, що прибуток підприємств з переважно державною формою власності залишається основним фінансовим джерелом його функціонування та розвитку. У сучасних умовах частина фондів економічного стимулювання залишається невикористаною (нерозподілений і невикористаний чистий прибуток на ДПО "Артемсіль" становить 40%), оскільки виконує роль фінансового резерву та джерела поповнення обігових коштів.

З метою створення умов для функціонування і ефективного розвитку підприємств доцільно, як це часто робиться у багатьох розвинених державах світу, застосовувати пільгове оподаткування коштів, які направляються на приріст капіталу, чи взагалі звільнити від податків кошти, що фінансують *інноваційний розвиток* виробництва. На дані цілі рекомендується направляти також

кошти інноваційного фонду (1% товарної продукції) та ту частину амортизаційних відрахувань, яку централізує держава.

Проведений аналіз механізму вилучення податків і зборів показав, що діючий механізм має переважно фіскальний характер і не зацікавлює підприємства у кращих результатах діяльності. Необхідно змінити розуміння місця і ролі платника податків і податкової адміністрації. Оскільки підприємство є головним суб'єктом наповнення бюджетів, стає рівноправним партнером у відносинах з державою і її органами управління, це повинно знайти відображення у Хартії прав платників податків. Механізм вилучення платежів і зборів необхідно реформувати у напрямку створення передумов для розширеного відтворення на підприємствах.

РОЗДІЛ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ. У сучасних умовах зміщуються акценти у розподілі робочого часу на виробництво, матеріальне забезпечення, маркетинг, науково-технічні розробки. Конкурентоспроможні фірми значну частину своєї діяльності направляють на вивчення ринку. В державах, які утворилися на терені колишнього СРСР, концепція маркетингу має свої особливості. Якщо у ринковому середовищі підприємство на стадії передінвестиційних досліджень орієнтується на певні сегменти і ніші ринку, то в даний час *в управлінні треба виходити з того, що вже існує і функціонує певний виробничо-економічний комплекс*, який доцільно ефективно використати. Сучасне використання виробничих потужностей в середньому складає близько 30% (коливання – у діапазоні 5-50%). Крім того, у результаті низьких доходів населення, неплатоспроможності підприємств внутрішній ринок виявився дуже обмеженим. Більш розвинена реклама західних фірм проклала шлях на нові для них ринки в Україні. Зазначені особливості необхідно враховувати фахівцям з управління і маркетингу постсоціалістичних держав, маючи на увазі, що маркетинг – це нова філософія діяльності, нове мислення, нові технології, нові мови спілкування з партнерами, клієнтами, споживачами, новий підхід до планування і управління. Автор доводить, що в умовах формування змішаної економіки планування необхідне, але воно повинно мати індикативний характер на загальнодержавному, галузевому рівнях і поступово стати обов'язковим для підприємств та чітким і жорстким на рівні підрозділів і робочих місць, які постійно реконструюються, реструктуризуються.

Дослідженнями встановлено, що реструктуризація – це безупинний процес удосконалення підприємства, досягнення стадій підйому, розвитку, стабільної роботи; зняття протиріччя між вимогами ринку і поведінкою підприємства. Серед вітчизняних фахівців розповсюджена думка, що реструктуризація – це розукрупнення, децентралізація підприємств, автономізація підрозділів. *Але поряд із цими формами до реструктуризації варто відносити концентрацію і централізацію, злиття підприємств, їхнє об'єднання.* На ці моменти поки ще не звернула уваги вітчизняна економічна наука. Автором доведено, що необхідне раціональне поєднання централізації і децентралізації, укрупнення і розукрупнення, які б виконували свої задачі, одночасно спрямовані на вирішення проблем усього підприємства, а не тільки частин його, виділяючи і кидаючи напризволяще або на витрати держави збиткові підрозділи підприємства.

Практика показує, що процес реорганізації неминуче торкається інтересів ряду груп, причетних до підприємства: власників і вищого керівництва підприємства; трудового колективу; профспілок робітників підприємства; регіональної адміністрації, посередників. Якщо інтереси цих груп порушуються, протидія останніх може призвести до компрометації та провалу реструктуризації. Підприємства, особливо державні або з державною часткою власності, повинні виважено підходити до проблеми співробітництва з посередницькими структурами, які, “накручуючи” ціни, можуть бути більш руйнівними для суб'єктів господарювання, ніж система оподаткування. В таких умовах підприємствам доцільно працювати за прямими договорами з виробниками необхідних товарів, виходячи з інтересів виробництва. З кожної позиції найбільш важливих поставок слід мати не менше 2-3-х постачальників-виробників, які пропонують товари за більш прийнятними цінами, кращими за якістю і умовами поставок і оплати.

Загальна криза поставила багато підприємств на межу банкрутства (в промисловості збиткові майже 55%, у сільському господарстві – 85%), пошуку необхідних коштів для фінансового оздоровлення підприємства – санації. Дослідженнями доведено, що санація (фінансове

оздоровлення підприємств – боржників) підприємств, що мають стратегічне значення для держави, регіону, має здійснюватись за рахунок відповідно коштів держави, регіону або приватних інвесторів на основі всебічно обґрунтованих бізнес-планів за умов потенційної прибутковості підприємства, кваліфікованого керівництва, цінностями якого є збереження та ефективний розвиток підприємства. При цьому не менше 60% інвестицій повинні мати інноваційну орієнтацію.

У дисертаційній роботі аргументовано висновок про те, що для оздоровлення підприємства і відновлення його виробничо-фінансової діяльності можливе застосування механізму банкрутства як цивілізованої процедури ліквідації боржника шляхом повного або часткового продажу майна, реструктуризації боргу, пошуку інвестора чи реорганізації його у новий суб'єкт господарювання. У практичній діяльності ліквідація підприємства – це лише складова банкрутства і така, що не обов'язково може бути реалізована. Банкрутство є лише частиною (вузькою частиною) антикризових заходів. Але ще вужче банкрутства – ліквідаційні процеси.

Результати досліджень дозволили установити, що Україна не має достатньої законодавчої бази щодо проведення реструктуризації і банкрутства. Кожне велике підприємство змушене шукати свої шляхи вирішення проблеми неплатоспроможності. Недосконала правова база ставить суб'єкти господарювання у значну залежність від органів державного управління і контролю. Підприємства недержавних форм власності, спільні і зарубіжні, окремі державні чиновники можуть використовувати недосконалість процедури банкрутства для усунення конкурентів, придбання за багаторазово зниженими цінами майна підприємств. Тому регламентація процедур реструктуризації, банкрутства, ліквідації підприємств має як економічне, так і соціальне значення, що потребує системного удосконалення існуючого Закону “Про підприємства” в Україні, в якому доцільно відобразити усю сукупність відносин підприємства як відносно відокремленої соціально-економічної системи.

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ. Система мотивації праці, під якою розуміються способи спонукання людини до високих результатів праці шляхом ув'язки можливості задоволення її фізіологічних і інтелектуальних потреб із результатами праці, її розвиток і удосконалення є однією з центральних у економічному механізмі господарюючих суб'єктів. Макроекономічні процеси (стабільне, стимулююче інвестиції і розвиток виробництва законодавство; рівень інфляції і безробіття) виявляють визначальний вплив на формування системи стимулювання праці. Але ці чинники знижують свою дієвість при переході від рівня суспільства на рівень регіону, галузі, від них – до підприємства, і вже конкретний робітник психологічно досить абстрактно відчуває на собі вплив макроекономічних процесів, якщо вони безпосередньо його не зачіпають. При цьому, як показали дослідження, мотивація трудящих у підвищенні ефективності праці зростає в міру її інтелектуалізації.

Система мотивації праці не може діяти, якщо рівень доходів основної маси робітників нижче межі бідності і мінімального рівня, визначеного державою (за оцінками спеціалістів в Україні від 70 до 90% населення мають прибуток нижче межі бідності, а мінімальна заробітна плата у декілька разів нижча її дійсно необхідної величини).

Оскільки в економіці України ще не спрацьовує фактор власності, несуттєва участь робітників у прибутках і капіталі, мотивація праці може бути забезпечена *в основному за рахунок заробітної плати*, яка повинна виконувати відтворювальну і стимулюючу функції. Це дасть можливість підвищити платоспроможність населення, розширити внутрішній ринок і на цій основі забезпечити функціонування і розвиток виробництва. Для розвитку внутрішнього ринку доцільно підвищувати заробітну плату до 60% у ВВП, до 300 дол. в місяць на працюючого.

У дисертаційній роботі доведено, що в умовах ринкової економіки зростає роль цінової політики підприємств, суть якої має полягати у формуванні і управлінні цінами в залежності від ситуації на ринку з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємства, одержання прибутку, необхідного і достатнього для вирішення стратегічних і оперативних завдань підприємства. Дослідженнями встановлено, що в сучасних умовах для забезпечення ефективного функціонування підприємствам доцільно застосовувати *різні підходи на внутрішньому і*

зовнішньому ринках, для ближніх і віддалених партнерів, проводити тендери серед певної кількості постачальників, мати інформацію про їхню політику цін, здійснювати пошук найбільш дешевих та якісних матеріалів.

В умовах нестачі обігових коштів широке застосування одержали поставки продукції з відстрочкою платежів від 30 до 90 днів (у Росії – до 180 днів). У дисертаційній роботі розроблено та впроваджено на підприємствах соляної промисловості України методику формування цін у залежності від терміну оплати товару. Оскільки дана форма поставок є різновидом товарного кредиту, ціна (C) має розраховуватися за формулою

$$C = Cб \left(1 + \frac{Ус.б}{365 \cdot ч \cdot 100} n \right), \quad (1)$$

де $Cб$ – базова (контрактна) ціна; $Ус.б$ – облікова ставка Національного банку; 365 – кількість днів у році; n – кількість днів відстрочки платежу.

Якщо має місце інфляція, то при реалізації товару з відстрочкою платежу варто враховувати даний чинник. Ціна з урахуванням інфляції має визначатись за формулою

$$Ci = C \cdot Ki, \quad (2)$$

$$\text{або } Ci = Cб, \quad (3)$$

де Ki – індекс інфляції за період відстрочки платежу.

Застосування даної методики на практиці дало змогу об'єднанню “Артемсіль” стимулювати надходження коштів за виконані поставки.

Як найважливіший компонент економічного механізму підприємства у дисертаційній роботі досліджено цінову політику підприємства, що тісно пов'язана з його діяльністю на зарубіжних ринках. У роботі аргументовано позитивний вплив зовнішньоекономічної діяльності підприємств на забезпечення їх ефективного розвитку. Прийняття законів про спеціальні економічні зони в Донецькій області, у ряді областей України може покращити ситуацію. Але кардинальних змін можна очікувати лише в результаті поліпшення роботи підприємств щодо підвищення конкурентоспроможності продукції, створення сприятливого інституціонального середовища.

Аналіз сукупності факторів, методів і напрямів діяльності підприємств, що забезпечують їх ефективний розвиток, підтвердив висновок про вирішальну роль *корпоративної культури, що заснована на психології формування практичного досвіду і представляє собою ціннісні орієнтири цього досвіду*. Корпоративна культура спирається на базові філософські, соціальні і моральні цінності колективу, зосереджується на питаннях етики та поведінки співробітників, як економічне явище виникає в результаті взаємодії самого підприємства та суб'єктів, причетних до його життєдіяльності (рис. 2). Вивчення питання дало змогу дійти висновку, що корпоративна культура

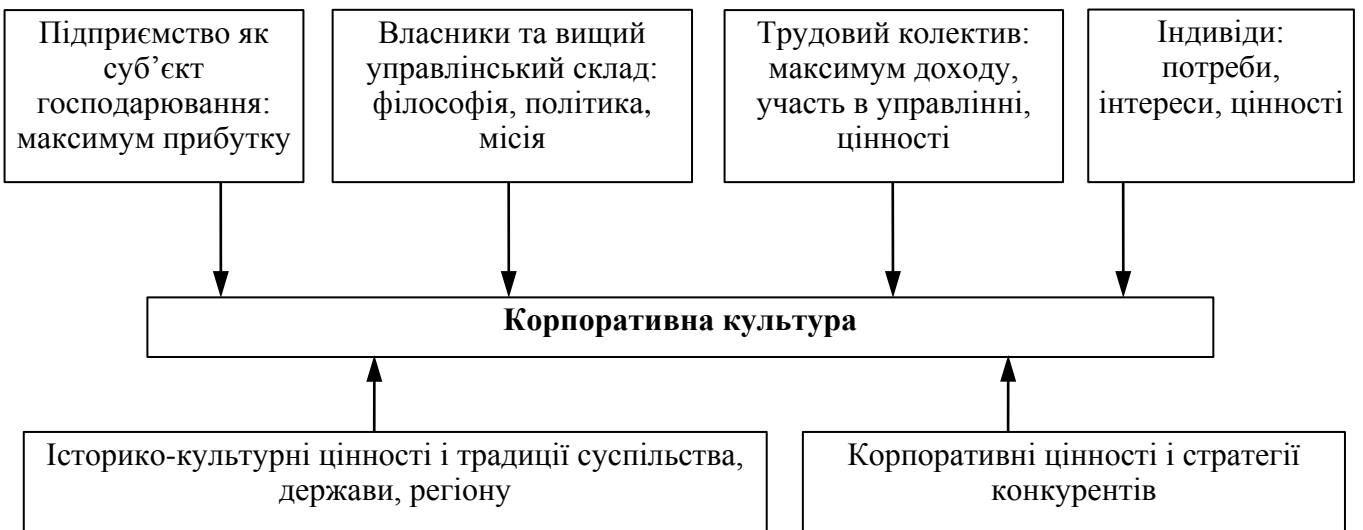

Рис. 2. Схема формування корпоративної культури як результату взаємодії суб'єктів життєдіяльності підприємства

проявляється в тонких соціально-психологічних особливостях внутрішньої атмосфери суб'єкта господарювання: цінностях і цілях вищого керівництва; особливостях взаємовідносин всередині підприємства між керівниками і підлеглими, між працівниками одного рівня управління; задоволеності чи незадоволеності робітників умовами праці, системою мотивації, можливостями здійснення кар'єри і професійного росту; стабільності чи нестабільності кадрового складу підприємства; природою і кількістю виробничих конфліктів тощо. Проте, насамперед, корпоративна культура має спиратися на повагу законів і традицій учасниками підприємницької діяльності; чесність і порядність у ділових стосунках з партнерами, клієнтами, конкурентами, споживачами; вірність слову; високу якість праці, у тому числі управлінської; верховенство моральних норм.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування і нове вирішення проблеми забезпечення ефективного функціонування підприємств, що проявляється у розробці цілісної концепції удосконалення економічного механізму підприємств у сучасних умовах переходу від планово-централізованої до ринкової економіки. Головні наукові і практичні результати такі.

1. Реформування економіки, орієнтація її на реалізацію ринкових механізмів вносять істотні та принципові зміни в природу і призначення, становище основних ринкових агентів – підприємств, трудових колективів, у відносини з державою, органами галузевого і місцевого управління, всередині підприємств та потребує нового підходу суспільства і нової стратегії держави щодо підприємств. Від ефективного функціонування підприємств залежить наявність робочих місць, заробітна плата, доходи бюджетів, економічний добробут і здоров'я нації.

2. Економічний механізм підприємства як економічна категорія – це система, що діалектично розвивається, видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами певного історичного етапу розвитку держави, її інституціями для забезпечення ефективного функціонування підприємств. Ядром економічного механізму є діалектична єдність державного регулювання та ринкової саморегуляції. На рівні підприємства економічний механізм доповнюється організаційними, соціально-психологічними методами і формами регулювання виробничо-господарської діяльності для забезпечення однонаправленості інтересів особистості, колективу і власників підприємства, населення регіону, держави, що дає підстави робити висновок про трансформацію економічного механізму підприємства в господарський механізм. З погляду макроекономіки механізм управління і функціонування підприємства може розглядатися як економічний, з позиції мікроекономіки – як господарський.

Не існує універсальних і стандартних економічних механізмів для всіх держав і для всіх етапів історичного розвитку. Кожне підприємство, як і кожна держава, має свої економічні механізми, що обумовлюються об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

3. Ефективність функціонування підприємства визначається діалектичним поєднанням складових – фінансової ефективності, бюджетної ефективності, економічної та соціальної ефективності. Перші три складові характеризуються відповідно: 1) системою витрат та фінансових результатів підприємства; 2) витратами та доходами бюджетів різних рівнів від діяльності підприємства; 3) показниками народногосподарської ефективності з позицій підприємства, галузі, регіону, народного господарства в цілому. Показники соціальної оцінки піддаються змістовному визначенню і урахуванню. Ефективним є таке функціонування підприємства, коли його діяльність на внутрішньому і зовнішньому ринках відповідає національним інтересам України, відбувається у реальному секторі економіки і дає прибуток.

4. Для поглибленого аналізу ходу реформ, відбору найбільш життєздатних форм підприємництва, їхньої підтримки, для обґрунтованого прийняття рішень в галузі управління й оподаткування сучасні підприємства доцільно диференціювати і класифікувати в залежності від: форм власності, що використовуються на підприємстві; значення для держави і регіону; розмірів підприємства; ролі у містоутворенні.

5. Основою економіки незалежної держави є великі підприємства. Ніші ринку, вільні від інтересів великих підприємств, можуть займати середні і малі підприємства, що мають створюватись не стільки в результаті відокремлення від великих, скільки шляхом нового утворення. Розмаїтість форм і методів функціонування суб'єктів господарювання забезпечує стійке функціонування економіки.

6. Вирішення проблеми реформування власності полягає не в механічній заміні державної власності на недержавну, а в формуванні ефективного власника, зацікавленого в раціональному використанні наявної матеріальної й інтелектуальної власності, інноваційних вкладень, для чого повинні комплексно використовуватись усі методи реформування економіки. Це не миттєвий, а багаторічний процес ціннісних перетворень при провідній ролі держави.

7. Виробничо-фінансова діяльність на підприємстві має спиратися на фінансове планування: визначення обсягу цільового прибутку, необхідного і достатнього для розширеного відтворення на підприємстві, виплати податків і обов'язкових платежів, створення фінансового резерву та формування фондів економічного стимулювання при конкурентоспроможних цінах виробника. Питання розподілу чистого прибутку суперечливе. По-перше, інтереси забезпечення ефективного функціонування підприємства в майбутньому вимагають здійснення значних інвестицій і направлення більшої частини прибутку у фонд розвитку виробництва. По-друге, необхідність мотивації високоєфективної праці, самореалізації робітників, формування внутрішнього платоспроможного попиту держави за рахунок своєчасно виплаченої і належного рівня заробітної плати вимагає забезпечення високих доходів робітникам. Тому має підтримуватись певний баланс між прибутком, що направляється на споживання та економічний і соціальний розвиток.

З метою збільшення прибутків за рахунок зниження витрат на виробництво підприємствам необхідно переходити на прямі зв'язки з товаровиробниками, зменшуючи роль посередників, особливо по бартеру. З кожної позиції поставок необхідно мати не менше двох агентів.

8. Механізм вилучення податків і платежів підприємства потребує кардинальних змін: поряд з необхідністю здійснення розрахунків з бюджетом і іншими фондами підприємство повинно мати можливість створювати умови розширеного відтворення (купувати матеріали, енергію, обладнання, обов'язково виплачувати заробітну плату). Такий механізм стане реальним заходом створення державою умов для функціонування і розвитку підприємств, збільшення надходжень до бюджетів, формування передумов економічного і соціального піднесення України.

Доцільно трансформувати фіскальні функції органів оподаткування у вибірково-контрольні, консультативні, роз'яснювальні; виховувати у товаровиробників ставлення до податків як до частини держави в знову створених цінностях замість нині поширеного розуміння вилучення з підприємств їхніх коштів на користь держави. Слід розробити і прийняти Хартію платників податків.

9. Особлива увага в сучасних умовах має приділятися внутрішньому плануванню підприємства. Планування як система рішень, що свідомо приймаються, у внутрішній діяльності підприємства витісняє ринковий механізм. Тому в загальноекономічному розумінні планування – це механізм, котрий заміняє ринок та його головні атрибути – ціни і обсяги виробництва. У вузькому сенсі слова планування – одна із функцій управління, передбачення, вміння формувати цілі організації, передбачувати результати і ресурси для їх досягнення. Тому у сучасних умовах підприємствам слід заново освоювати досвід внутрішньовиробничого планування, у тому числі фінансового, на основі маркетингових досліджень.

10. Кожне підприємство має впроваджувати свою цінову політику, націлену на досягнення його конкурентоспроможності і максимізацію прибутку, що враховує витрати виробництва, державне і міжнародне регулювання (ПДВ, акциз, вартість митних процедур, транспортних послуг, сертифікації, вантажно-розвантажувальних робіт, санітарного контролю, страхування

контролю та експедирування, курс національної валюти, форми оплати товару), цінову і нецінову конкуренцію, попит і пропозицію, стан грошового обігу населення і підприємств, якість товару, умови, обсяги, своєчасність поставок, взаємовідносини з партнерами.

11. Стійке економічне положення мають підприємства, що випускають продукцію, конкурентоспроможну на внутрішньому і зовнішньому ринках. Цьому сприяють: ефективні маркетингові роботи на підприємствах; створення великих підприємств і їх об'єднань, спроможних виходити на міжнародні ринки і конкурувати з великими, у тому числі транснаціональними, компаніями; обґрунтована цінова політика підприємств для зовнішніх і внутрішніх ринків; ефективна податкова політика держави. Перешкоджають виходові на міжнародні ринки: необґрунтована державна політика в сфері ліцензування і квотування, оподаткування експорту й імпорту товарів, встановлення необґрунтовано коротких термінів повернення виручки з-за кордону за експорт товарів; діяльність численних організацій, що збільшують ціни на товари або послуги в результаті своєї монопольної діяльності (наприклад, залізниця, організації, що забезпечують енергією, торгово-промислові палати, центри стандартизації і сертифікації).

12. Система мотивації праці є однією з вирішальних у економічному механізмі забезпечення ефективного функціонування підприємства. Належний рівень заробітної плати формує потужний внутрішній ринок. Ринковий механізм доповнює моральне і матеріальне стимулювання формуванням власності трудових колективів, участю в прибутках і капіталі, участю в управлінні підприємством. Урахування потреб і інтересів, що базуються на власності, є потужним фактором забезпечення ефективного функціонування підприємства.

13. У сучасних процесах трансформації підприємств поряд з інституціями, ідеологічними і ментальними стереотипами вирішальну роль відіграє корпоративна культура, що базується на цінностях власників та керівництва підприємств. Їх реалізація здатна забезпечувати ефективний розвиток підприємства, а відсутність позитивних цінностей призводить до його кризового стану чи навіть руйнації.

14. За десять років розбудови економіки незалежної держави було прийнято низку законів щодо регулювання діяльності підприємства (про господарські товариства, власність, приватизацію, санацію, реструктуризацію, банкрутство, оподаткування, інвестиції, зовнішньоекономічну діяльність тощо), які на даний час не віддзеркалюють усієї сукупності відносин підприємства як відокремленої соціально-економічної системи. Тому нині діючий Закон України "Про підприємства" необхідно звести до єдиної методології, удосконалити з позицій набутого досвіду і системного відображення усіх складових економічного механізму підприємств.

15. Оскільки кожне підприємство відрізняється певними економічними, природними, технічними, технологічними, соціальними, культурними особливостями, а зовнішні умови функціонування постійно змінюються, не існує будь-якого одного методу забезпечення ефективного функціонування для всіх суб'єктів господарювання. Розмаїтість умов обумовлює багатоваріантність у пошуках, виборі методів і розробці шляхів реформування і ефективного розвитку підприємств.

Перелік основних опублікованих праць за темою дисертації

1. Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1999. – 276 с.
2. Прокопенко Н.Д., Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е., Лебедева Д.И., Булеев Е.И. Методы обеспечения эффективного функционирования предприятия (объединения) // Теоретические и прикладные аспекты формирования смешанной экономики. - Донецк: ИЭП НАН Украины, 1998. – С.112-160.

Особистий внесок: обґрунтовано доцільність формування організаційних структур управління, які орієнтуються на творчий потенціал людини, залучення робітників до процесу підготовки і прийняття рішень щодо безпосередньої діяльності.

3. Брюховецкая Н.Е. Использование системного метода для регулирования уровня производства // Самостоятельность предприятий: формы собственности и эффективность хозяйствования. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. – С. 169-177.
4. Брюховецька Н.Ю. Теоретичне обґрунтування ефективного функціонування підприємств у сучасних умовах // Управление экономикой переходного периода. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2000. – С. 275-284.
5. Брюховецька Н.Ю. Формування економічного механізму підприємств, адекватного сучасним умовам господарювання // Экономика промышленности. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2000. – С.63-75.
6. Брюховецька Н.Ю. Трансформації підприємств у ринковій системі // Вісник Тернопільської академії народного господарства. Спецвипуск. – №16. – Тернопіль: Економічна думка. – 2000. – С.106-114.
7. Брюховецька Н.Ю. Проблеми формування корпоративного сектора в українській економіці // Регион, город, предприятие в условиях переходной экономики. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2000. – С.43-49.
8. Брюховецкая Н.Е. О необходимости классификации предприятий в смешанной экономике // Экономика: проблемы теории та практики. Выпуск 13. – Днепропетровськ: Наука і освіта. – 2000. – С.89-97.
9. Прокопенко М. Д., Булеев І.П., Брюховецька Н.Ю. Використання корпоративної культури в зростанні ефективності функціонування підприємства // Вісник ДІТБ. Серія “Підприємництво, менеджмент та маркетинг (в туристичній сфері)”. – 2000. – №4. – С.102-106.
Особистий внесок: обґрунтовано формування корпоративної культури як результат взаємодії суб'єктів життєдіяльності підприємства, визначено функції корпоративної культури.
10. Брюховецька Н.Ю. Основні напрями удосконалення економічного механізму підприємства у сучасних умовах // Экономика промышленности. Экономика Украины на пороге третьего тысячелетия. – Донецк: ИЭП НАН Украины, АО “НКМЗ”. – 2000. – С.205-212.
11. Брюховецька Н.Ю. Проблеми становлення корпоративних форм господарювання в Україні // Менеджер. – 2000. – №5(12). – С. 4-10.
12. Брюховецкая Н.Е. Механизм внешнеэкономической деятельности крупного предприятия // Экономика: проблемы теории та практики. Выпуск 18. – Днепропетровськ: Наука і освіта. – 2000. – С.156-162.
13. Брюховецкая Н.Е. Экономический механизм предприятия в рыночной экономике // Социально-экономические аспекты промышленной политики. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 1999. – С.203-213.
14. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е. Основные принципы управления предприятием в условиях кризиса // Менеджер. – 1999. – №3(5). – С. 66-73.
Особистий внесок: проаналізовано макроекономічну ситуацію, в якій функціонують підприємства, обґрунтовано класифікацію підприємств в залежності від частки державної власності.
15. Брюховецкая Н.Е. Стратегия экономических преобразований в промышленности региона // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 1999. – Т.1. – С.25-34.
16. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е. Совершенствование экономических отношений в Украине // Рыночные аспекты развития экономики в регионе. – Донецк; Краматорск: ИЭП НАН Украины, Краматорский экономико-гуманитарный институт. – 1999. – С.3-8.
Особистий внесок: проаналізовано результати реформування української економіки, доведено необхідність забезпечення високого рівня заробітної плати.
17. Брюховецкая Н.Е. Реализация стратегии предприятия по стабилизации производства // Социально-экономические аспекты промышленной политики. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 1998. – С. 62-75.

18. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е. Основные направления формирования антикризисной политики предприятия // Проблемы формирования антикризисной политики и механизм банкротства предприятий. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 1998. – С.151-155.
Особистий внесок: виявлено ознаки прихованого банкрутства на підприємстві, обґрунтовано необхідність підвищення заробітної плати, що стимулює виробництво, надано пропозиції щодо формування політики стабілізації на рівні держави та підприємств.
19. Брюховецкая Н.Е. Формирование организационно-экономической структуры предприятий // Экономические проблемы и перспективы стабилизации экономики Украины.- Донецк: ИЭП НАН Украины.- 1998.- С.104-116.
20. Прокопенко Н.Д., Брюховецкая Н.Е. Основные направления работы предприятий в условиях трансформации социально-экономических отношений // Проблемы развития предприятий региона в условиях рыночной экономики. – Луганск: Восточноукраинский государственный университет. – 1998. – С.99-101.
Особистий внесок: досліджено вплив приватизації на результативність діяльності підприємства.
21. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е. Основные направления реформирования экономики и предприятий // Економіка промисловості.- 1998.- №1.- С.32-42.
Особистий внесок: розроблено класифікацію підприємств за розміром по критерію річного господарського обороту.
22. Брюховецкая Н.Е. Заработная плата в системе факторов структурной перестройки экономики // Совершенствование организационно-экономической структуры промышленного комплекса региона. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 1996. – С. 207-216.
23. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е., Булеев Е.И. Роль инвестиций в преодолении кризисного состояния предприятия // Вісник Технологічного університету Поділля. Частина II. Економічні науки. – 1999. – №5. – С.37-41.
Особистий внесок: обґрунтовано антикризове управління підприємством як мікроекономічну категорію, що відображає повсякденну діяльність підприємства на всіх етапах його життєвого циклу, у тому числі при оздоровленні і ліквідації.
24. Брюховецкая Н.Е. Эволюция подходов к управлению экономическими процессами в промышленности // Основные направления развития промышленных предприятий региона.- Донецк: ИЭП НАН Украины.- 1995.- С.81-92.
25. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е. Роль крупного, среднего и малого бизнеса в украинской экономике // Эффективность реформирования української економіки. – Київ: Институт економіки НАН України. – 1999. – С. 43-48.
Особистий внесок: обґрунтовано провідну роль у формуванні економіки незалежної держави великих підприємств, особливості їх конкуренції на різних ринках.
26. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Ю. Эффективная работа предприятия – основа развития экономики региона // Региональная экономика.-1998.-№1.- С.157-162.
Особистий внесок: досліджено і запропоновано методи ефективного функціонування підприємств різних форм власності, показано їх вирішальну роль для розвитку регіону.
27. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е. О месте и роли в рыночной экономике предприятий различных размеров // Проблемы стабилизации и экономического развития. Вестник Харьковского гос. ун-та.- 1998.- №404.- С.264-267.
Особистий внесок: обґрунтовано роль і функції підприємств різних розмірів у формуванні економіки України.
28. Брюховецкая Н.Е. Некоторые аспекты преодоления кризиса в экономике // Материалы науч.-практ. конф. “Город, регион, государство: проблемы распределения власти”. – Донецк: ИЭП НАН Украины, ИЭПИ НАН Украины. – 1997. – С.65-68.
29. Брюховецкая Н.Е. Совершенствование организационных структур в условиях рыночной экономики // Материалы науч.-практ. конф. “Научно-методические и организационно-практические проблемы развития промышленных городов с максимальным

использованием местных ресурсов”. – Донецк; Артемовск: ИЭП НАН Украины. – 1997. – С. 59-63.

30. Брюховецкая Н.Е. Разработка стратегии – фактор эффективной реакции предприятия на меняющиеся внешние условия // Материалы науч.-практ. конф. “Проблемы территориального управления и поддержки предприятий в постприватизационный период”. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 1996. – С.65-68.

АНОТАЦІЯ

Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм забезпечення ефективного функціонування підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.06.01 – Економіка підприємства і організація виробництва. – Інститут економіки промисловості НАН України, Донецьк, 2001.

У дисертації досліджено методологічні і практичні проблеми формування і дії економічного механізму основної мікроекономічної структури – підприємства. Визначено і проаналізовано вплив внутрішніх і зовнішніх факторів (мікро- і макроекономічних) на ефективність виробництва. Досліджено теоретичні основи оцінки ефективності функціонування підприємства в кризових умовах. Розроблено класифікацію підприємств за розміром, формами власності, в залежності від значимості для держави, регіону; запропоновано концепцію містоутворюючих підприємств для певно визначеної категорії населених пунктів. Надано пропозиції щодо забезпечення ефективного функціонування підприємств за рахунок поєднання економічних, організаційних, фінансових і соціальних методів управління, у тому числі відносин власності, удосконалення механізму стягнення податків і платежів підприємства, управління і планування на основі маркетингових досліджень, реструктуризації виробництва, санації і банкрутства підприємств, інвестиційної і цінової політики, зовнішньоекономічної діяльності, корпоративної культури.

Ключові слова: підприємство, економічний механізм, ефективність, методи управління, власність, реструктуризація, санація, банкрутство, маркетинг, корпоративна культура.

АННОТАЦИЯ

Брюховецкая Н.Е. Экономический механизм обеспечения эффективного функционирования предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.06.01 – Экономика предприятия и организация производства. – Институт экономики промышленности НАН Украины, Донецк, 2001.

В диссертации рассматривается предприятие как основная микроэкономическая структура с позиций микро- и макроэкономики и исследуется экономический механизм обеспечения его эффективного функционирования в рыночной экономике. Исследована эволюция видов и форм собственности, влияние изменения отношений собственности на эффективность работы отечественных предприятий. Проанализированы трансформации предприятий в рыночной экономике и доказано, что успешно функционирующие предприятия в реальном секторе экономики – это основа экономического благосостояния и здоровья нации. Обоснована роль государственных органов управления, других управляющих и обслуживающих организаций: на основе партнерских отношений создавать благоприятные условия для функционирования предприятий. Уточнены сущность и дефиниции основных экономических категорий и понятий, которые широко используются в современной постсоциалистической экономике: предприятие, акционерное общество, корпорация, виды и формы собственности, экономический механизм, хозяйственный механизм, ценности и корпоративная культура, инвестиции, реструктуризация и др.

Разработан механизм преобразования государственных предприятий (на примере соляной промышленности Украины) в государственные акционерные общества, коллективные предприятия, обеспечивающие формирование эффективного собственника и эффективное функционирование производства с точки зрения работника предприятия, трудового коллектива, населения региона, в котором расположено предприятие, государства в целом.

Разработана классификация предприятий по формам собственности, размеру предприятия, в зависимости от значимости предприятия для государства, региона; определены условия передачи корпоративных прав на управление долей государства в собственности таких предприятий, проведения в случае необходимости санации государственными и региональными органами управления, другими субъектами рыночных отношений. Разработаны методы отнесения предприятий к градообразующим.

Обосновано, что антикризисное управление предприятием – это микроэкономическая категория, отражающая производственные отношения, возникающие в повседневной деятельности предприятия, направленной на обеспечение устойчивости финансово-экономического положения на всех этапах его жизненного цикла, в том числе при оздоровлении и ликвидации.

Доказано, что основой экономики независимого государства являются крупные предприятия различных форм собственности, рассмотрены принципы и сферы их конкуренции. Обоснована нецелесообразность проведения реструктуризации крупных предприятий путем их дробления, разделения на части. Исследован механизм банкротства предприятия с целью оздоровления и возобновления его финансово-экономической деятельности.

Обоснована необходимость изменения механизма взимания налогов и платежей предприятия: предприятие должно иметь возможность обеспечивать процесс расширенного воспроизводства, затем рассчитываться с бюджетом и различными фондами. Предложено освобождать от налогов ту часть прибыли, которая направляется на инновационные инвестиции, и формировать на этой основе собственность трудовых коллективов.

Обоснованы направления ценовой политики предприятия, обеспечивающие его конкурентоспособность на внутреннем и внешнем рынках. Разработана методология формирования ценностей и корпоративной культуры для обеспечения эффективного развития предприятия.

В диссертации доказано, что поскольку каждое предприятие отличается определенными экономическими, природными, техническими, технологическими, социальными условиями, не существует единого метода обеспечения эффективного функционирования предприятий для всех субъектов хозяйствования. Многообразие условий и предпосылок формирует многовариантность в поиске, выборе и разработке оптимальных путей реформирования и эффективного развития предприятий. Научно-методические результаты и рекомендации, разработанные в диссертации, использованы в практике предприятий Украины, Литвы.

Ключевые слова: предприятие, экономический механизм, эффективность, методы управления, собственность, реструктуризация, санация, банкротство, маркетинг, корпоративная культура.

SUMMARY

Brukhovets'ka N. Economic mechanism for providing effective operation of enterprises. – Manuscript.

Thesis for Doctor's degree in speciality 08.06.01 – Business Economics and Organization of Production. – The Institute of Industrial Economics of NAS Ukraine, Donetsk, 2001.

Methodological and practical problems concerning formation and use of the economic mechanism of an enterprise as the main microeconomic unity are investigated in the thesis. Influence of internal and external factors (micro- and macroeconomic ones) on efficiency of production is identified and analyzed. Theoretical principles used for estimation of efficiency of enterprises operation under conditions of crisis are investigated. Classification of enterprises according to their size, forms of ownership is made, depending on significance for the state and region; the concept of town-building enterprises for certain

populated areas is suggested. Propositions are given for providing efficient operation of enterprises owing to combining economic, organizational, financial and social methods of management, including property relations, improvement of mechanism of collection of enterprise's taxes and payments, management and planning on the basis of marketing research, restructurisation of production, sanation and bankruptcy of enterprises, investment and price policy, foreign economic activity, corporate culture.

Key words: enterprise, economic mechanism, efficiency, management methods, ownership, restructurisation, sanation, bankruptcy, marketing, corporate culture.

Підп. до друку 20.08.2001. Формат 60x84/16. Папір друк. №3.
Офс. друк. Обл.-вид. арк. 2,0. Тираж 100 прим. Замовлення № 577.
Інститут економіки промисловості НАН України.
83048, Донецьк, Університетська, 77.
Ротапринт ІЕП НАН України.